

Narodnom frontu. Znalčki ulazi u suštinu devalvacije franka i šta se njome postiže: učvršćenje pozicija buržoazije, smanjenje realne plate radnika i rashoda na radničku klasu. Terete podnosi i sitna buržoazija. J. Kravčenko analizira kako dolazi do zaoštavanja borbe između krupnog kapitala i Narodnog fronta i zbog čega L. Blum podnosi ostavku.

U posljednjem, četvrtom delu (213—275) prikazan je raspad Narodnog fronta. J. Kravčenko prvo prati delatnost dveju vlada Šotana, a zatim zaoštavanje krize u Narodnom frontu. To je vreme stvaranja osovine Berlin—Rim—Tokio. Znalčki iznosi kako međunarodni događaji utiču na prilike u Francuskoj. Za Minhenski sporazum tvrdi da je bio signal za unutrašnju reakciju. Navode se podaci iz kojih se vidi kako dolazi do situacije da se godine 1938. gasi plamen Narodnog fronta koji je zapaljen 14. VII 1935. I štrajkački pokret toga perioda prikazan je veoma živo, interesantno i pregledno.

Na kraju knjige (276—280) je Zaključak, koji logično proizilazi iz čitavog izlaganja. Autorica zaključuje da je Narodni front, koji je sebi postavio za cilj objedinjavanje svih zdravih snaga zemlje protiv fašizma i krupnog kapitala, bio ne samo duboko demokratski no i duboko nacionalan i patriotski pokret. Narodni front je istovremeno bio nadahnuće u borbi španskog naroda od 1936—1939. i u borbi francuskog pokreta otpora. Stoga se s pravom smatra zorom nove epohe u istoriji francuskog naroda.

Knjiga sadrži popis izvora i literature u kome su prvo navedena publikovana dokumenta i službena izdanja, zatim štampa (kako centralna, provincijska, tako i sindikalna) časopisi, memoari, studije i članci (286—290). Na poslednjih je pet stranica indeks imena (291—295).

Delo J. Kravčenko zasnovano je na po karakteru bogatoj i provenijenciji raznovrsnoj objavljenoj i neobjavljenoj građi i obimnoj literaturi. Delo je pisano lepim stilom i vrlo je pregledno pa se čita kao lak istorijski roman. Prava je šteta što to delo koje je izdao Institut opšte istorije pri Akademiji nauka SSSR nema i rezime na nekom od svetskih jezika.

Milica Bodrožić

V. J. LAVERIČEV, *Carizam i radnički vopros v Rossiji*
(1861—1917 gg.), Izdateljstvo »Mislj«, Moskva 1972, 339.

Radnička je klasa kompleksan problem jer predstavlja jednu od osnovnih klasa kapitalizma koja se od svoga nastanka bori protiv eksploatacije, a za bolje uslove svoga života i za uspostavljanje diktature proletarijata. Stoga je radnička klasa, privredni faktor važan kao sociološki fenomen i politički činilac. Međutim, Laveričev sebi nije postavio zadatak da ispita radničku klasu Rusije u celini do izbivanja oktobarske revolucije, već je obradio samo jedan aspekt odnosa i delatnosti carizma prema radničkom pitanju za više od pola stoleća, od 1861—1917. Njegovo je delo izašlo u izdanju Glavne redakcije socijalno-ekonomske literature.

Na početku knjige nalazi se Uvod (3—11) u kome je Laveričev pošao od ispravne teze da razvitak kapitalističke proizvodnje neizbežno vodi zaoštavanju protivurečnosti između rada i kapitala. Stoga se radnici organizuju u borbi za svoja prava i poboljšanje uslova života. Zakonodavne mere u carskoj Rusiji javljaju se pod uticajem radničkog pokreta. Laveričev konstatuje da politika carizma prema radničkom pitanju od 1861. do 1917. omogućava da se stvore jasne predstave o odnosu snaga vladinog, dvorsko-konzervativnog lagersa i lagersa buržoasko-liberalnog u tome razmatranom periodu. Kao važna osnova za ispitivanje politike carizma prema radničkom pitanju Laveričev navodi da su mu služila Lenjinova dela. Autor se sažeto osvrnuo i na ostala dela o tome problemu, koja su mu služila pri pisanju rada. Ostali deo Laveričeva rada podeljen je na šest glava.

Prva glava nosi naziv: »Politika carizma prema radničkom pitanju 60—70-ih godina XIX veka« (12—54). U njoj se autor najpre osvrnuo na prve pokušaje rešenja radničkog pitanja. Laveričev konstatuje da kraj XIX v. karakteriše burni razvoj industrije, vodenog i železničkog transporta, kada se radala i razvijala krupna mašinska industrija koja je smenjivala manufakturnu proizvodnju. Autor s pravom u reformi god. 1861. vidi prekretnicu koja korenito menja položaj industrijskih radnika oslobađajući ih od kmetске zavisnosti. Štrajkački pokret toga perioda, iako je bio dijelom stihijan, odlikovao se organizovanošću i svesnošću. Autor u brojčanom porastu radničke klase, njenoj konsolidaciji, pojačanoj borbi za poboljšanje uslova života vidi važan faktor za razradu projekta o fabričko-zavodskom radu. Navodi detaljne podatke o borbi za zabranu noćnog rada dece, za skraćivanje radnog vremena i uvođenje fabričke inspekcije. Laveričev konstatuje da i donošenje pojedinih zakona o zaštiti radnika ne smanjuje samovolju vlasnika fabrika. I borba za ostvarenje lekarske zaštite dugotrajna je i teška i radnici su osim epidemijama izloženi i nesrećnim slučajevima na poslu. Autor detaljno razmatra razradu novih zakonskih projekata 70-ih godina XIX v. do kojih dolazi posle snažnog štrajkačkog pokreta 1869. i 1870. Vladajuća birokratija bila je uznemirena narastanjem nezadovoljstva radnika zbog ropškog života i buđenja klasne svesti. Stoga buržoazija organizuje nekoliko komisija za izradu zakonskih projekata o radničkom pitanju.

U drugoj glavi (55—116) autor prvo iznosi podatke o pripremama i izdavanju zakonskih projekata, posle novih štrajkova u januaru 1880. u kojima je učestvovalo nekoliko hiljada ljudi. Fabrikanti su bili protiv zakona o zabrani rada dece, iako je bio potpisan 1. VI 1882. Autor prikazuje kako se doneti zakoni počinju da primenjuju u pojedinim granama industrije i reonima ogromne Rusije. Laveričev analizira ne samo zakonske projekte već i uzroke koji dovode do njihovog stvaranja, a zatim opisuje kako se fabrikanti, izigravajući ih, pružaju otpor njihovoj primeni. Ima reči i o kulturno-propagandnoj delatnosti carskog režima.

Treća glava nosi naziv: »Kolebanja u vrhovima i 'policijski socijalizam' u Rusiji« (117—171). Autor zadržava pažnju čitaoca na borbi vlade s masovnim štrajkovima oko sredine 90-ih godina i jačanju nesuglasica između ministarskih resora. Laveričev u organizaciji borbe ruskog proletarijata pod rukovodstvom revolucionarne socijaldemokratije vidi početak nove proleterske etape oslobodilačkog pokreta u zemlji. Detaljno prikazuje masovne represivne mere protiv radnika. Istupi radnika od 1900. do 1903. ugušeni su vojnom silom. Vojno-

represivno gušenje štrajkačkog pokreta dostiglo je kulminaciju 9. I 1905. Autor analizira zašto socijalna demagogija Gapon, koja se osnivala na religioznim i patrijarhalno-monarhističkim idejama, nije mogla duže vremena zadržati uz sebe radne mase.

U narednoj glavi prikazana je antiradnička politika carizma u godinama prve ruske revolucije (172—218). Događaji od 9. I 1905. pretvorili su Petrovgrad u vojni logor i označili početak prve ruske buržoasko-demokratske revolucije. Borba radnika u toku 1905. dobila je masovni karakter usprkos angažiranju vojske, policije i crnostotinaškim pogromima. U danima decembarskoga oružanog ustanka u Moskvi desetine radnika su ubijene, a na stotine i hiljade zatvoreni i bez suda i presude poslani na robiju i u prognostvo. Vojni sudovi su od 1906. do 1909. osudili na smrt 5827 građanskih lica. Šefovi žandarmerije obično dobijaju specijalna ovlašćenja. Istovremeno buržoazija se konsoliduje i osniva antiradničke saveze preduzimača. Kapitalisti su se, po Laveričevu, borili ne samo protiv ekonomskih zahteva radnika već su pomagali i političku borbu s revolucionarnom avangardom. Oni preduzimaju svestrane mere u cilju idejnog razbijanja radnika. Laveričev te mere detaljno analizira i iznosi zašto nove forme borbe protiv proletarijata ne uspevaju. Ima reči i o daljoj razradi zakonskih projekata o fabričko-zavodskom radu. Govori se i o delovanju zloglasne komisije Sidlovskog koja ima za cilj da odvuče radne mase od aktivnog učešća u revolucionarnom pokretu jer u njoj učestvuju i radnici i kapitalisti. Boljševici bojkotuju tu komisiju. U toku prve ruske revolucije osnovani su brojni sindikalni savezi. Pravila na osnovu kojih su osnivani reakcionarna su, pa njihov broj brzo opada. S više od 600 potkraj 1906. na samo oko 300 u 1908. U petoj glavi prikazana je politika carizma prema radničkom pitanju od 1907. do 1914. (219—269). Laveričev iznosi podatke o represalijama na radne mase nakon uspostavljanja stolipinskog režima. Iluzornost takozvane slobode mirnog štrajka u godinama reakcije postala je naročito očevidna. Novi zakonski projekti, koji su u tome periodu doneseni, odnosili su se na srazmerno mali deo ruskog proletarijata: na krupnu fabričko-zavodsku i rudarsku industriju, krupna železnička preduzeća i vodni transport na teritoriji evropske Rusije i Kavkaza, tj. na 3 miliona ljudi ili približno na 20% svih radnika zemlje. Lenski događaji prikazani su dinamično sa svim posledicama koje izazivaju. Prvi svetski rat odvuкао je pažnju kapitalista od dalje razrade mera borbe s radničkim pokretom, mada su savetovanja o radničkom pitanju pred njegovo izbijanje bila vrlo intenzivna.

Poslednja, šesta glava nosi naziv: »Osnovni pravci rešenja radničkog pitanja u godinama prvog svetskog rata« (270—310). Autor ukazuje na projekte militarizacije fabričko-zavodskog rada. U ratu se životni uslovi radnika pogoršavaju. Uvodi se i noćni rad žena i dece od 12 do 15 god. na podzemnim radovima. Radnički su centri pod stalnim nadzorom policije. Mesne vlasti mogle su da postavle pred vojni sud pitanje svakog štrajka i razmatraju ga kao bunt protiv vrhovne vlasti i države. Štrajkaši se odmah mobilizuju na front. Laveričev konstatuje da su tendencije k militarizaciji naročito ojačale u proleće 1915. u vezi s porazima na frontu i širenjem štrajkova protiv špekulacije i skupoće. Uvođenjem vojne discipline i masovnim hapšenjem radnika kapitalisti nastoje da uvećaju eksploataciju. Autor takođe analizira pokušaje vođenja liberalne politike prema radničkom pitanju i kako boljševici rade na pretvaranju imperijalističkog rata u građanski.

Na kraju knjige je Zaključak (311—315). U njemu Laveričev konstatuje da je politika carizma prema radničkom pitanju u celom razmatranom periodu imala jasno izražen klasni, antinarodni karakter. U borbi protiv radničkog pokreta carizam se služio srednjovekovnim načinima borbe, a buržoazija se zbijala u čvrst kordon protiv uvođenja osmočasovnog radnog vremena. Na poslednjih dvadesetak stranica (316—339) nalaze se napomene iz kojih se vidi bogatstvo literature i arhivske građe kojom se autor služio.

Laveričevo delo, iako ispituje samo jedan aspekt radničke klase Rusije u vremenu više od pola stoleća pred oktobarsku revoluciju, vrlo je značajno iz nekoliko razloga. Pre svega, iz njega se vidi težak položaj radničke klase Rusije u tome periodu i uporna borba da se izvojuju što veća prava. Dobrom analizom autor upoznaje čitaoce sa celokupnim zakonodavstvom koje carizam donosi u vezi s radničkim pitanjem i kako se ono praktično primenjuje. Čitalac upoznaje ne samo glavne postavke toga zakonodavstva no i saznaje kako je iz borbe ruskog proletarijata protiv njega i carizma izrasla najrevolucionarnija radnička klasa na svetu, koju su Boljševička partija i Lenjin mogli da povede u prvu uspešnu socijalističku revoluciju. Istovremeno se iz toga zakonodavstva vide sve mere koje je carizam sprovodio u cilju da odvraća radnike od njihova istinskog rukovodstva, revolucionarne borbe i naprednog proletarskog pokreta.

Milica Bodrožić

DVIJE MONOGRAFIJE O POVIJESTI PODUZEĆA U HRVATSKOJ

INA Rafinerija Rijeka 1882—1972. Izdavač INA-Prerada Rafinerija,
Rijeka s. l. s. a.

Nakon uspjele monografije o Tvornici papira na Rijeci pojavila se i monografija o Riječkoj rafineriji nafte¹ u povodu njene 90. godišnjice. Poduzeće je osnovano, prema navodima u monografiji, »Inicijativom poslovne kuće 'Les Fils de A. Deutsch de la Meurth' a posredstvom Opće ugarske kreditne banke« u kolovozu 1882. Njegovo osnivanje i daljnji rad prati i suvremena štampa u Hrvatskoj², a zahvaljujući istraživačkom radu suradnika pri izradi mono-

¹ Skrećemo pažnju na nekoliko priloga u kojima je obrađena Riječka rafinerija nafte: Sedamdeset godina rafinerije u Rijeci, Nafta, Zagreb 1952, 10, oktobar, 336—337; Kratak historijat Rafinerije nafte u Rijeci, Rijeka 1963; Branko Horvat, Industrija nafte u Jugoslaviji. Razvoj jedne industrije, Zagreb-Beograd 1956, 1965—1966, sv. I—III. U drugoj svesci obrađena je i Riječka rafinerija nafte, sv. II, 30—50. Isti autor izdao je i monografiju: Ekonomika jugoslavenske naftne privrede, Beograd 1962.

² Uz ostalo novinstvo, osnivanje Riječke rafinerije nafte uz Ljuštionicu riže prati i *Agramer Zeitung*, pa nalazimo napis (pod naslovom Neue Fabriken in Fiume) u kome anonimni autor ustanovljuje s radošću da stotine i stotine ljudi nalazi zapošljavanje u novoosnovanim poduzećima. *Agramer Zeitung*, 1883, 137, 16. VI. Neke dopunske podatke o počecima Rafinerije nalazimo i u jednom drugom prilogu koji je objelodanio također *Agramer Zeitung*, 1883, 163, 18. VII u rubrici Tagesnachrichten.